

Széchenyi Kálmán:

TÁNCOK ÉS DALOK SZERZŐJE: GRÓF SZÉCHÉNYI IMRE

Elhangzott 2015. április 17-én a budavári városháza aulájában

Tisztelt Hölgyeim és Uraim, Kedves Barátaim, Rokonaim!

Ha a hegyekben járunk, gyakran csak a csúcsot látjuk. Nem vesszük észre az úton növő gyönyörű virágokat. Ha Széchenyiről van szó, mindenki Istvánra gondol. De mennyi más csodás virág nyílt körülötte! Ezek egyike volt Széchenyi Imre.

Neve csak a legszűkebb körben ismert. A Zenei lexikon négy rövid sorral emlékezik meg róla.

Zenéjét ma már senki sem ismeri.

Közeledjünk hozzá azzal, hogy meghallgatjuk "Magyar Indulóját".

Liszt feldolgozta ezt a művét, a *Bevezetés és Magyar induló* címet adta neki, de ezt is csak nagyon ritkán hallani. Az eredetit pedig senki sem találta meg, valószínűen azért, mert nem is keresték. Hiszen jelentős *Liszt* kutatónk *Legány Dezső: Liszt Magyarországon* című könyvében, „nem éppen igényes műnek” könyveli ezt el, anélkül, hogy valaha hallotta volna. Pedig nem kellett volna messzire mennie, mert a kottáját a mai napig a Széchenyi könyvtárban őrzik. Erre Kassai István mutatott rá.

Tudomásom szerint nyilvánosan Budapesten 1873-ben csendült fel utoljára Széchenyi Imre zenéje: Egy Liszt koncerten *Csáky Irma* grófnő adta elő két dalát a Vigadóban. Ennek 142 éve!

Mi történt közben?

Elfelejtették őt. Az előadóművészek is, a közönség is. A zenetörténészek egy lábjegyzettel vagy pár sorral tartják nyilván. Családjá is elfelejtette.

Három éve került kezembe *Széchenyi Dénesné*, született *Mariette Hoyos* grófnő naplójának fia, Viktor által feldolgozott compendiuma. Ezt unokája, Zsigmond örizte meg, később Zsigmond felesége, az itt jelen lévő Mangi néni.

Abból tudtam meg, hogy sógora milyen sokat komponált. Mariette szerette műveit: dalait énekelte szalonokban és nyilvánosan is, zongoraműveit játszotta. Még nyolcvan éves korában is elővette és dúdolgatta a dalokat. Mariette naponta Bach-ot játszott, rajongott Schubert és Schumann műveiért. Ezért biztos voltam benne, hogy ítélete megbízható, és hogy érdemes felkutatni Széchenyi Imre kompozícióit, hogy van potenciális energiájuk! Kiemelve őket a mély lyukból, ahol most tartózkodnak, meggördülnek és energiájuknak megfelelő pályát futnak be.

Elkezdődött a **kutatás**. Hol kutattam?

A világ igen sok könyvtárában, levéltárában, privátgyűjteményekben, kiadók archívumaiban kerestem műveit. Egyedül például Magyarországon négy helyen szétszórva találhatóak egyes művei: a Széchenyi könyvtárban, a Liszt Múzeumban, a Zenetudományi Intézet könyvtárában és a debreceni Egyetemi Könyvtárban. Sok anyagot találtam Bécsben, Salzburgban, Londonban, Berlinben, Mainzban, Szentpétervárott, Párizsban, még a Library of Congress is őrzi egyes műveit.

Eddig 100 szerzeményét sikerült megtalálnom, részben nyomtatott formában, részben kéziratban. A kéziratok anyag nagy részét sikerült már feldolgozni, nyomtatásra alkalmas formára hozni, ami most már csak egy kiadó vár.

Életrajza

Bécsben született 1825-ben. Apja, *Széchenyi Lajos*, Zsófia főhercegnő főudvarmestere. Lajos költészete megragadja *Schubertet*, aki két versét is megzenésíti (*Die abgeblühte Linde*, *Der Flug der Zeit*) és neki ajánlja a

Halál és a lányka című dalát. Mai napig nem tudjuk, hogy hogyan jött létre ez a kapcsolat, hiszen Széchényi Lajos költeményei soha sem jelentek meg nyomtatásban. Egy kis kézi könyvecskéje volt – sajnos néhány éve nem fellelhető – amibe beírta német és francia nyelvű verseit. Schubert és Széchényi kapcsolatáról sok hipotézis és legenda van, ezek mindegyike ellentmondásos.

Apja hivatása révén gyakran játszott a két Széchényi testvér, Imre és Dénes, *Zsófia* főhercegnő gyermekeivel: *Ferenc Józseffel* és *Maximiliannal*, a későbbi osztrák és mexikói császárokkal.

Imre soha nem járt iskolába, házi tanárok nevelték.

Zenei neveltetésének semmi nyomát nem találtam. Jóllehet apja magántitkára 1832-ig az a *Benedikt Randhartinger* volt, aki később, mint énekes, komponista és udvari karmester jelentős pályát futott be, de sem ő, sem a 1830-ig Horpácson házi tanítóskodó jeles zenetudós és könyvtáros *Máray Gábor* nem lehetnek zenei nevelői, hiszen szolgálatuk idejében Imre még kisgyerek volt.

Tény az, hogy 20 évesen „kiművelt emberfő” lett: kitűnően zongorázott, komponált és öt nyelven beszélt.

Első dalát 1845-ben nyomtatták. Magyar költeményre írta, mindeddig ez az egyetlen ismert magyar nyelvű dala.

Otthon, Horpácson sokat muzsikáltak. A muzsikáló környezetének egyik tagja öccse, Dénes, akitől elválaszthatatlan volt, aki birtokait kezelte, elismert szakember a lovaglás és hajtás területén, könyvek szerzője, akvarelleket fest, politizál - és muzsikál is, csákányt és kürtöt fúj. Dénes felesége, Mariette, akivel négykezeseket játszik, és aki előadja dalait. „Tiszti bácsi”, a horpácsi pap, és Prasek, a nevelő, akik jól hegedültek, illetve brácsáztak. Később felesége *Sztáray-Szirmay Alexandra* grófnő, aki jól zongorázott.

20 évesen indult diplomáciai pályája is, a Vatikánban. Innen Stokholmba, Frankfurtba, Brüsszelbe és Párizsba vezet útja, 1854 közepétől Szentpétervárra helyezték. 1860-ban nápolyi követ lett. Hosszabb római tartózkodás után 1865-ben visszavonul és Nagymarton körzete országgyűlési képviselővé választotta.

Pályafutása során nemcsak világot lát, hanem kapcsolatrendszere is hihetetlenül tágul, óriási áttekintést szerez a művészetekről, ezen belül az európai zenei életéről. Frankfurtban megbarátkozik Bismarckkal a későbbi német kancellárral, Szentpéterváron *Johann Straussal* és *Zichy Mihállyal*, Rómában Liszt Ferencel, aki kétszer is hosszabb időt tölt nála Horpácson, Velencében *Dolgorutzky* hercegnővel, Berlinben *Marcella Sembrich* primadonnával, *Günfeld* csellistával, *Vilmos* császárral, aki később látogatást tett Horpácson, Budapesten *Mihalovich Ödönnel*, *Reményi Edével*, Bécsben a világhírű Helmesberger Quartettel, hogy csak a fontosabb barátságokat említsem.

Mint nápolyi követ életveszélyes szituációba kerül, amikor *Garibaldi* körülvette és ostromolta Gaeta várát, ahová Széchényi Imre – II. *Ferenc* nápolyi királlyal és annak feleségével *Mária Zsófia* királynővel együtt – menekült. A várban éhség és járvány tört ki, a védelem nehéz volt, a katonák nem akartak harcolni, II. *Ferenc* le akart mondani.

Mária királyné azonban el volt szánva, kitartott. Beosztotta a tartalék élelmet, ápolta a sebesülteket, végül maga is fegyvert fogott. Azonban minden hősiesség ellenére megbukott a nápolyi királyság. Érdemes megjegyezni, hogy Mária Zsófia királyné a mi Erzsébet királynénknak a húga volt.

1878-ban a Monarchia berlini nagykövetévé nevezték ki.

1898-ban hunyt el Budapesten. Aranygyapjas lovag volt, a magas porosz kitüntetésnek, a „Fekete sas”-nak és számos egyéb kitüntetésnek birtokosa.

Zeneszerzői tevékenysége

Táncok

A 19. század második felében a polka és a keringő voltak a legnépszerűbb táncok Európában. Természetes, hogy családja és a nagyvilági társaság szórakoztatására Széchényi Imre is, ezekre a táncokra komponált. Ezen kívül írt még csárdásokat, mazurkákat, indulókat és galoppot. Szerzeményei igényesek, dallamosak, ötletesek.

A szentpétervári korszakában, tehát 1854-től 1859-ig sok nagyszerű polkát írt, egyikét-másikat ajánlással is ellátta. Itt prominens példákat sorolhatok fel:

1854. április 24-án volt *Ferenc József* császár és *Erzsébet* bajor hercegnő esküvője A Bécsi Zenekedvelők Társasága átnyújtott Erzsébet királynőnek hódolatul egy bőrkötésű, díszített kazettát, amely 88 bécsi zeneszerző 91 kompozícióját tartalmazta, amelyek mindegyike erre az alkalomra készült. Köztük volt Széchényi Imre kézzel írott polka-mazurkája, amely a korai polkái közé tartozik.

II. Sándor cár koronázása alkalmából Moszkvában rendezett nagy bálon Széchényi Imre Pretschistinka polkája is felcsendült. Ezt a polkát az akkori híres orosz szépségnek, *Kotschoubey* hercegnőnek ajánlotta. A hercegnő húga *Apponyi Sándor* felesége, akivel a két Széchényi fivér jó barátságban volt.

A Leopoldine Polkát a vele egyidős *Leopoldine von Lamberg* grófnőnek ajánlotta. Valószínűleg udvarolt a grófnőnek, aki azonban *Friedrich von Thun-Hohenstein*nek adta kezét. Ebből a frigyből született *Franz Anton*, a későbbi osztrák miniszterelnök.

Megemlítem, hogy Johann Strauss Széchényi több kompozícióját is saját műsorára tűzte, tudomásunk van, hogy játszott a Polka Mazurka Fantasia-t, a Polka Hongroise-t és az Erwartungspolkát.

Széchényi táncai elterjedtek és kedveltek voltak. Példaképpen említem, hogy 1856-ban, Bad Kreuznach-on, a fürdőhelyi zenekar meglepte öccsét, Dénest, Széchényi-polkák előadásával.

Erről az eseményről maga Dénes így számol be:

1856. június 17. Bad Kreuznach, Hotel Oranienhof.

„Az első nap, reggeli előtt a zenekar polkákat játszott Imrétől. Mindjárt a második napon egy szerenádöt kaptam. Kiderült, hogy a karmester azt hitte, hogy én vagyok a polkák szerzője. Amikor felvilágosítottam őt, hogy én csak a zeneszerző öccse vagyok, csalódott lett és megsértődött.”

Keringőket egész élete folyamán írt, még a kilencvenes években is. Az egyetlen, még ma élő unokája, aki most 92 éves, mesélte nekem, hogy családi körben keringővel kapcsolatban mindig csak két nevet hallott említeni: Strauß és Széchényi. Sajnos sok műve elveszett, a zenekari keringőkből még egyet sem sikerült megtalálnom.

Most hallgassuk meg a már említett polkát, amit Széchényi Imre Erzsébet királyné hódolatára írt, a Magyar polkát, amelyet Struss is előadott, egy galoppot és egy keringőt későbbi korszakából.

Dalok

A dalok sokkal intimebbek, mint a táncai. Ezeket belső kényszerből írta. Nagyon igényesen választott ki olyan verseket, amelyek pillanatnyi lelkiállapotához közel álltak. Ezért úgy érzem, hogy önéletrajzi vonásai vannak.

Életének minden szakaszában komponált dalokat, főként német romantikus szerzők költeményeire, de megzenésített francia és olasz költeményeket is. Egy magyar versre írt dalát, a Bölcsődalt, már említettem. A költemények kiválasztása nagy irodalmi műveltségre, igen jó ízlésre és biztos ítélőképességre mutat. Költői: *Lenau, Eichendorff, Sturm, Geibel, Chamisso, Heine, Hugo*, hogy csak néhányat említek. Olyan verseket is felhasznált, amelyet már előtte más híres zeneszerzők is megzenésítettek. Az eredmény azonban mindig egész más, egyéni, meggyőző és szép.

Megkomponálta például *Chamisso* első verset az *Asszonyszerelem*, *asszonysors* ciklusból, (Seit ich ihn gesehen, Glaub' ich blind zu sein), amihez Schumann olyan felejthetetlen zenét írt. Magam is meglepődtem, amikor *Katharina Ruckgaber* énekesnő elárulta nekem, hogy ha erről a költeményről van szó, neki mindig Széchényi Imre dallama jut először eszébe.

Az itt előadásra kerülő dalok keletkezésük kronológiáját követik.

Mint már említettem, első nyomtatásban megjelent dala a *Bölcsődal* volt. Talán azért választotta ezt a verset, mert húsz évesen még ő sem ismerte az élet veszélyeit?

A második dalban, a *Jó éjben* a szerelem kellős közepén találjuk. Az álom szárnyai viszik szerelmeséhez.

A harmadik dal, az *Uram, az orkán előtted hallgat* címmel, egy megrendítő fohász. Belátja, hogy az örült vágy nyomorba döntő tévedés volt. Csöndre és nyugalomra vágyik.

Ezt a verset Németországban sokszor esküvőkön idézik. Úgy is felfogható, hogy az Úr meghallgatta a fohászt és a házasság szentsége, meghozza végre a nyugalmat. Széchenyi Imre későn, 42 éves korában nősült, feltehető, hogy ennek a dalnak is van önéletrajzi vonatkozása.

A *Három cigány* 1892-ben jelent meg nyomtatásban. Lenau ezen verse rendkívül népszerű volt, a zeneszerzőknél is. Tizenkétszer zenésítették meg. A leghíresebb Liszt Ferenctől származik. Hihetetlen virtuozitású mű, zenekari változatban is ismert. Széchenyi sokkal szerényebb eszközökkel közelíti meg a költeményt. Kitűnően karakterizálja a három cigány mindegyikét; azt, aki a hegedűjét húzza, a boldogan pipázót és az álmodozót. Megcsodálja őket, hogy rongyaik ellenére boldogan élnek. Széchenyi zenéje összeolvad Lenau versével, egyszerűsége jól illik a rongyokhoz. Ez a változat nekem nagyon szívemhez nőtt.

Most hallgassuk meg ezeket a dalokat!

Koncertek

Széchenyi saját műveiből szalonokban rendezett hangversenyeket meghívott vendégek számára. Tudomásunk van koncertekről a horpácsi, nagycenki, és somogyvári Széchenyi kastélyokban, *Metternich* hercegnél *Johannesbergben* és Bécsben, *Dolgorucky* hercegnőnél Velencében, az Osztrák-Magyar követségen Berlinben, és pesti szalonjában.

Ezek hangulatát és visszhangját idézem fel a következőkben néhány kiragadott példával.

A 70-es évek elején pesti szalonjában rendszeresen megrendezett „soirée“-i nagy megbecsülést váltottak ki.

A *Zenészeti Lapok*-at idézem 1870-ből:

„Mindig örömmel jegyzünk fel az olyan tényeket, amelyek magasabb köreinkben az irodalom és művészet iránti meleg érdeklődésről tesznek bizonyosságot. Más országokban az ilyen jelenségek már nem ritkák... Fájdalom, hogy ez idő szerint hazánk főurai között még ritkán jegyezhetünk fel ily kivételes eseteket.

A magas körökben ily kivételt képez jelenleg nálunk gr. Széchenyi Imre, ki nemcsak nemes szenvedéllyel csügg a művészeteken, hanem annak valódi megértésére és átérzésére komoly tanulmányokat is folytat. Itt a fővárosban az ő termei minden héten megnyílnak a zene élvezetére, s ilyenkor örvendetes példáját adja annak, hogy mennyit lendíthetnének főuraink a művészetben.”

Ezen esték sajátos hangulatát is rögzítette ez a Lap. (1870 *Zenészeti Lapok*) Ismét idézek:

„Múlt szerdán számos és fényes társaság gyűlt egybe gr. Széchenyi Imre termeiben, hogy végigélvezzen egy zenés esti estélyt, mely a ritkábbak közé tartozott.

Hogy minő irányt, színezetet és hangulatot adhat egy nagy társaságnak, ha maga a ház ura és úrnője melegen van áthatva a művészet szeretetétől és átérzésétől, arról ez az estély is tanúskodhatott. Itt semmi nyoma nem volt a céltalan feszkesedésnek és ama lelket fárasztó szokásos nagyvilági társalgásnak, melybe még a legrutinirtabb nagyvilági társalgók is bele szoktak végre fáradni. A hidegebb, a blázirtabb kedélyek is átmelegülnek ilyenkor s érezniük kell, hogy a művészet mégis a legszebb, legnemesebb virága a szellem kertjének, mely megnevesít, s mely – ha mindjárt nem is mindig tartósan – visszavezet az örömök szép ideáljához.

Együtt lehetett itt látni a legmagasabb körök mind két nembeli képviselőit, köztük a művészet és irodalom számos tagját, élükön Liszt Ferenccel.”

Ezen a koncerten pl. dédnagymamám, Széchenyi Dénesné, dalokat énekelt, Liszt zongorázott és előadták Imre egyik vonósnégyesét is. *Reményi Ede* volt a primárius.

Egy másik pesti koncerten, 1873. március 21-én a Vigadó kis termében Liszttel együtt lép fel *Csáky Irma* grófnő, aki Schubert, Schumann és Széchenyi Imre dalokat adott elő.

Később, már Berlinben 1886-ban, szintén meghívott vendégeknek adott estélyről ezt írja sógornője naplójában:

„Az 50-60 főből álló publikumot felvillanyozta Imre *Keringő-Szvit*-je. Én voltam az egyetlen dilettáns közreműködő, rajtam kívül csak hivatásos előadóművészek léptek fel. Énekeltem franciául, németül, gondolkakísérettel és a nélkül. Fényes siker volt, ami nagyon hízelgő, mert a kompetens bírók között olyan hírességek voltak, mint *Klindworth*, *Marianne Brandt*, *Artôt*, Strauss stb.” Kik voltak ezek a személyiségek?

Johann Strausst nem kell bemutatni. *Klindworth*, egy Liszt tanítvány, akkoriban híres német komponista, karmester és zeneszerző volt. *Marianne Brandt* a berlini Udvari Opera altisztája volt. *Désirée Artôt*, szintén énekesnő, Brüsszelben, a párizsi nagyoperában, a milánói Scalaban és Berlinben aratta sikereit, akibe *Csajkovszkij* beleszeretett, de a tervezett házasság nem jött létre.

Egyéb művei

A táncokon és dalokon kívül írt legalább két vonósnégyest, quartetteket, egyéb kamaraművet és egyházi zenét, amelyek sajnos nem fellelhetők.

Sok komponista ajánlott neki műveket, így Liszt, Strauss, *Baumann*, *Philipp Fahrbach* (Széchenyi induló) és mások.

Végezetül hallgassuk meg egy négy kézre írt csárdását.

Visszatekintés

Végül is mi maradt meg ebből a gazdag életből, ragyogó pályafutásból?

Fényes munkahelyei azóta megszűntek létezni: az osztrák, német és orosz császárság, és a témák is, amelyeken mint diplomata dolgozott. Már életében meghalt legtöbb barátja és ismerőse, mint Bismarck, Liszt vagy az öngyilkos Sisi. Ma már nem lenne se vagyona, se címe. Horpácsi kastélya áll még, de elhagyottan omladozik, ott már csak a termodinamika második fő tétele működik. A park, ahol mindig nagy örömmel kertészkedett, életveszélyes öserdővé vált. Még dokumentumai és eltűntek.

Megmaradt azonban az, amiért élni érdemes, amiben tovább él: utódai, és alkotásaiból 100 kompozíciója.

Négy fiától számtalan déd-, és ükunokája él többnyire az USA-ban, Ausztriában és Svájcban. Él még egy unokája is Németországban és egy dédunokája Magyarországon.

Szerzeményeit ismét játsszák, amelyek sokaknak örömet szereznek. Voltak már koncertek Salzburgban, Münchenben és több kisebb helyen Magyarországon; és most itt Budán.

Köszönöm jeles művészeinknek a közreműködését, *Nagy Kálmán*nak az ihletett fordításokat, amelyeket erre az alkalomra készített, *Stroud Hildegardenak* az iniciatívát ehhez az előadáshoz és a kitűnő szervezést.

A kedves közönségemnek pedig köszönöm figyelmét.